

מה נשתנו אלו ואלו

מים ראשונים: שבחים וכתרים רבים נקשרו לעם ישראל שנבדל מאומות העולם: שקיבל את התורה שהאומות סרבו לקבלה, "אתה בחרתנו מכל העמים", "ואבדיל אתכם מכל העמים", תפילת עלינו לשבח "שלא עשנו כגויי הארצות" וכו' וכו' - כמה הלכות ואגדות נקשרו למוטיב הבדלה זה שישודו באברהם העברי "שכל העולם מעבר אחד והוא מעבר אחד" (בראשית רבה מא), וכמה סבל וייסורים נכרכו בכך. אך האם יש בחז"ל גם קולות אחרים באשר לפער בין עם ישראל ואומות העולם? היכן האידיאל "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט ו, ערב מתן תורה)? כבר התייחסנו מעט לנושא חשוב זה בדברינו [לקחת לו גוי מקרב גוי](#) (ודפים אחרים)¹ והפעם ננסה להרחיב ולהתמקד במאמר "אלו ואלו", "הללו והללו"

ויקרא רבה פרשה כג סימן ב – לקיטת השושנה ביציאת מצרים

"כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים בֵּין רַעֲיָתֵי בֵּין הַבְּנוֹת" (שיר השירים ב ב) - רבי אליעזר פתר המקרא בגאולת מצרים. מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים היא קשה על בעלה ללוקטה, כך היתה גאולתן של ישראל קשה לפני הקב"ה ליגאל. זהו שכתוב: "או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי" (דברים ד לד) - אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית, אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים.² אם כן, לא הייתה נותנת מדת הדין לישראל שייגאלו ממצרים לעולם!³ אמר ר' שמואל בר נחמני: אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא נגאלו ישראל לעולם. ... אמר רבי ברכיה: (תהלים עז) "גאלת בזרוע עמך", בטרוניא. אמר ר' יודן: מ"לבא לקחת לו גוי מקרב גוי" ועד "מוראים גדולים", "ע"ב אותיות הן".⁴

רות רבה פתיחתא א – בזכות קבלת התורה

... "שמעה עמי ואדברה, ישראל ואעידה בך, אלהים אלהיך אנכי" (תהלים נ ז). ... א"ר יוחנן: "שמעה עמי" - לשעבר, "ואדברה" - לעתיד לבוא. "שמעה עמי" - בעולם הזה, "ואדברה" - בעולם הבא. כדי שיהא לי פתחון פה בפני שרי אומות העולם שעתידין לקטרגם לפני ולומר: ריבון העולמים, אלו עובדין עבודת כוכבים ואלו עובדין עבודת כוכבים. אלו גלו עריות ואלו גלו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים.⁵ אלו יורדין לגן עדן ואלו יורדין לגיהנם? אותה שעה סניגורן של ישראל משתתק. אומר לו הקב"ה: נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני? חייך שאני מדבר בצדקה ומושיע את בני. באיזו צדקה? ר' אליעזר ור' יוחנן. חד אמר: בצדקה שעשיתם את עולמי על שקבלתם את תורתך, שאילו לא קבלתם את תורתך הייתי מחזיר אותך לתוהו ובהו. ... וחד אמר בצדקה שעשיתם את עצמכם על שקבלתם את תורתך, שאילו לא קבלתם את תורתך, הייתי מכלה אתכם מן העמים וכו'.⁶

¹ ראו בפרט המדרשים על הפסוק בשיר השירים "כשושנה בין החוחים" וכן הדף [כולנו גרים](#) בחג השבועות.

² מרבית המדרשים מדגישים שבני ישראל היו שקועים במ"ט שערי טומאה ועובדי עבודה זרה במצרים (ראו דברינו [משכו וקחו לכם](#) בפרשת בא). הדוגמאות שמביא הדרשן כאן, בפרט בלורית וכלאיים, מעוררות חשד שהוא התכוון יותר לדורו מאשר ליוצאי מצרים. בכל מקרה, הוא רואה בסממני הלבוש והתרבות החיצוניים סכנה גדולה יותר משלוש העבירות עליהן "ייהרג ועל יעבור" (במדרשים להלן) ומתעמת עם הדרשות שבזכות ארבע דברים נגאלו ישראל ממצרים (שלא שינוי את לבושם ואת שמותם וכו'). עוד על טענת "ערלים", שנזכרת רק במדרש זה, ראו אגדת בראשית (בבב) פרק יז שעורך את השוואה עם משה שמל את בני ישראל לפני היציאה למצרים, בעוד יהושע מל אותם רק אחרי הכניסה לארץ: "ומה ראה הים מילה וברח ולא נקרע אלא בזכות מילה ... באו למדבר ובטלו את המילה ארבעים שנה ... חוץ משבטו של לוי ... באו ישראל לעבור בירדן והיו ערלים ושבטו של לוי מהולין, והיו סובלין את הארון, ובקשו מי הירדן לחנוק את ישראל, מפני שהיו ערלים. מיד עשה להן הקב"ה נסים. באותה שעה כינס הקב"ה ששים ריבוא בין שני בדי ארון אצל הלוים, כדי שיראו מי הירדן מילה ויברחו, שנאמר: הירדן יסוב לאחור".

³ בגלל שגידלו בלורית ולבשו כלאים "לא הייתה נותנת מדת הדין לישראל שייגאלו ממצרים לעולם"! כן, ההתבוללות היא בסופו של דבר הסכנה הגדולה ביותר. עם ישראל לדורותיו איבד יותר מתבוללים מאשר נפגעים מפרעות ופוגרומים.

⁴ ראו מקבילות בשיר השירים רבה ב, ובפסיקתא רבתי פרשה טו החודש הזה לכם. בכלום מודגש שירידת עם ישראל במצרים הייתה כה חמורה עד ש"לא הייתה נותנת מדת הדין לישראל שייגאלו ממצרים לעולם"! הקב"ה אסר עצמו בשבועה חמורה, כל כך, עד שצריך היה שהגאולה, היינו התרת השבועה תהיה, בשמו הגדול והמפורש של הקב"ה (הם שבעים ושתיים האותיות שבדברים ד לד) ובזרועו של הקב"ה. והרוצה להרחיב עוד בדרשה זו ובפסוק בדברים ד לד: "או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי", מוזמן לעיין בדף [לקחת לו גוי מקרב גוי](#). בפרשת ואתחון שם מנינו עוד צדדים שווים בין המצרים לבני ישראל ומקורות לכך שבני ישראל לא מלו במצרים (חוץ משבט לוי עפ"י המדרש).. "הייתם גויים כמותם", שהיו "בני חורין מהמצוות", הצורך להפלות בין בכורי מצרים ובכורי ישראל ועוד. ראו שם

⁵ כאן יש עליית מדרגה ברורה. לא על בלורית וכלאיים מדובר, גם לא על מצוות מילה שעונשה כרת בידי שמים. אלא על שלוש המצוות של "ייהרג ואל יעבור". וכל זה בשבת עם ישראל ארצו כעם חופשי. האם שפיכות הדמים נוספה דווקא בארץ?

⁶ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [בימי שפוט השופטים](#) במגילת רות וכאן נביא רק הדרוש לעניינינו. מוטיב "הללו והללו" חוזר גם לאחר גאולת מצרים, בעת שעם ישראל יושב על אדמתו! כאן כבר אי אפשר לטעון על הקושי והנס הפלאי של "לקחת לו גוי מקרב גוי", כאן אנחנו אחרי הלקיחה, אחרי הנס החד-פעמי המיוחד של יציאת מצרים. ככלל, בארץ ישראל אין ניסים. כאן, או

מסכת מגילה דף טו עמוד ב – בזכות העיסוק בתורה

משיבי מלחמה - שנושאים ונותנים במלחמתה של תורה. שעה - [אלו תלמידי חכמים] שמשכימין ומעריבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. אמרה מדת הדין לפני הקב"ה: ריבונו של עולם! מה נשתנו אלו מאלו? אמר לה הקב"ה: ישראל עסקו בתורה, אומות העולם לא עסקו בתורה. אמר ליה: "וְגַם אֵלֶּה בִּינְיָן שָׁגוּ וּבִשְׂכָר תָּעוּ פֶּהוּ וְנָבִיא שָׁגוּ בִשְׂכָר נִבְלָעוּ מִן הַיָּיִן תָּעוּ מִן הַשְּׂכָר שָׁגוּ בְרָאָה פָּקוּ פְּלִילִיָּה" (ישעיהו כח ז) - אין "פקו" אלא גיהנם, שנאמר: "וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָךְ לְפִיּוֹקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב" (שמואל א כה לא). ואין "פליליה" אלא דינין, שנאמר ונתן בפלילים.⁷

שיר השירים רבה פרשה ו סימן ה – מברר היפה מן הרעה

ר' יודן בשם ר' חמא ברבי חנינא ורבי ברכיה בשם ר' אבהו: כתיב: "ואבדיל אתכם מן העמים להיות ליי" (ויקרא כ כו). אילו נאמר: ואבדיל את העמים מכם - לא היתה תקומה לשונאי ישראל,⁸ אלא: "ואבדיל אתכם מן העמים", כזה שהוא מברר הרעה מהיפה, שוב אינו חוזר ומברר. אבל המברר היפה מן הרעה, שוב חוזר ומברר.⁹ כך, אילו נאמר: ואבדיל את העמים מכם - לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא נאמר: "ואבדיל אתכם מן העמים להיות ליי" - לשמי לעולם. אמר רבי אחא: מכאן שאמר הקב"ה לאומות העולם שיעשו תשובה ויקרבו תחת כנפיו.¹⁰

ויקרא רבה פרשה כא סימן ד – בזכות ראש השנה ויום כיפור

"לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא וכו'". רבותינו פותרים המקרא בראש השנה ויום הכפורים. "אורי - בראש השנה וישעי" - ביום הכפורים. "ממי אירא ... ה' מעוז חיי ממי אפחד ... בקרוב עלי מרעים" - אלו שרי אומות העולם. "לאכול את בשרי" - לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו: רבש"ע,

שהעם ייקח את עצמו בידיו ויתקן את דרכיו, או חר"ח יצא שוב בגלות וילקח לדור שוב להיות "גוי בקרב גוי". ראו דברינו [כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען](#) בפרשת אחרי מות על הדילמה הקשה של השושנה בין החוחים, של עם ישראל בין תרבות מצרים ותרבות כנען (דילמה שאולי גרמה לסניגורם של ישראל להשתתק, אך נוצלה היטב ע"י משה לסניגוריה על חטא העגל, שמות רבה מג ז). אבל מה עוזרת קבלת התורה לתקופת השופטים מאות שנים מאוחר יותר? האין זה בבחינת 'חרב פיפיות'? האם העובדה שלצד כל העבודה הזרה שבעולם יש עם אחד שנושא את לפיד האמונה באל אחד ומחזיק בתורה החיים, גם אם לא תמיד ולא בעקביות, האם זו סנגוריה מספקת? הצדקה ההדדית בין הקב"ה ועם ישראל מזכירה את המוטיב של [אנו מאמינים ואתה מאמינו?](#) (ראו גם דברינו [מי מתקיים על מי](#) בפרשת מקץ). ללא ספק יש אכזבה מכך שתורת ישראל לא קנתה לה מהלכים בעם כולו ולא עקרה עבודה זרה לגמרי, אבל לעם ישראל הזכות והצדקה שעשיתם את עולמי על שקבלתם את תורתי". מרגע שירדה תורת חיים לעולם, הדלת פתוחה לכל "באי בראשית"! עם ישראל הוא שעומד בפתח ליד השלט "קבלת גרים". האם זו הגישה של "שיתוף"? בזכות זה יכול לבוא אליה ולכנס את העם ולהוכיחו? ובל נשכח שמגילת רות היא כרטיס הכניסה של הגרים דוגמת רות המואבייה לתורה ומצוותיה. ראו דברינו [כולנו גרים](#) בחג השבועות וכן [קבלת גרים](#) במגילת רות.

⁷ פה נראה שהדרש כשל בתשובתו, אולי משום שמהיר לשבח את משיבי המלחמה, היינו את תלמידי החכמים שמשכימים ומעריבים בבתי הכנסת ובתי המדרש. כי גם כנגד אלה העוסקים בתורה (שימו לב לברכת התורה בתפילת השחר: "לעסוק בדברי תורה") יש למידת הדין טענות קשות: גם הם "שגו ביין ובשכר, תעו בפליליה". כאן מדובר כמובן במגילת אסתר ובפורים, שם עפ"י המדרש השתתפו בני ישראל בסעודתו של אחשוורוש ונהנו ממנה. ראו באסתר רבה ז יג: "אמר המן לאחשוורוש: אלהיהם של אלו שונא זמה, העמד להם זונות ועשה להם משתה וגזר עליהם שיבואו כולם ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם ... כיון שראה מרדכי כך עמד והכריז עליהם ואמר להם: לא תלכו לאכול בסעודתו של אחשוורוש שלא הזמין אתכם כי אם ללמד עליכם קטיגוריא כדי שיהא פתחון פה עם מדת הדין לקטרג עליכם לפני הקב"ה. ולא שמעו לדברי מרדכי והלכו כולם לבית המשתה". וההמשך שם בקטרוגו הקשה של השטן! הקטרוג כאן על שותי היין והשכר מזכיר יותר את מגדלי הבלורית ולובשי הכלאים. גם הזנות פה איננה בגדר דין עריות שבתורה ויותר מצד השחתה כמשמעות של זנות בימינו ([וכזנות בשיטים](#)). ההשחתה המוסרית והתרבותית של דורו, שגבלה כאמור בהתבוללות, נראית לדרשן חמורה וקשה יותר מזו של שלוש המצוות של ייהרג ואל יעבור. ונראה שבכך הצליח יותר מקדמיו!

⁸ לעם ישראל, לשון סגינהור.

⁹ במלאכת בורר בהלכות שבת למדנו שהאיסור הוא לברור את הפסולת ("הרעה") מתוך האוכל ("היפה"), אבל אוכל מתוך הפסולת, מותר. ראו שבת עד ע"א דברי רב המנונא, רמב"ם הלכות שבת פרק ח הלכות יב-יג, שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיט.

¹⁰ כבר הרחבנו לדון בדרשה זו בדברינו [ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי](#) בפרשת קדושים וכאן נביא בקצרה רק הדרוש לעניינינו. אילו ההפרדה של עם ישראל משאר האומות הייתה נעשית בדרך של הוצאת האומות והשארת ישראל, לא הייתה לעם ישראל (!) תקומה משתי סיבות (שימו לב! לא לגוים לא הייתה תקומה, כי אם לעם ישראל, הכיכד?). אחת, משום שעפ"י ההלכה, אם הוצא מישהו בטעות, אי אפשר שיחזור, והשנייה, שאין פתח לגירי צדק וחסיד אומות העולם להצטרף ל"יפה". מי שהוצא החוצה - אין לו דרך חזרה. לא חוזרים למיין את מה שהוצא ובודקים שמא יש שם "יפה" שראוי להחזירו - "מברר הרעה מהיפה, שוב אינו חוזר ומברר". לפיכך, ההפרדה הייתה בכיוון הנגדי. עם ישראל הובדל מכל העמים ולא הם ממנו, על מנת שתמיד תהיה אפשרות לחזור על הפעולה - לחזור לאנושות הרחבה ולברור ממנה, להבדיל ממנה, את מי שלא נכלל בפעולת ההפרדה הראשונה, את כל גירי הצדק וחסיד אומות העולם שרוצים להצטרף לעם ישראל, גם את האנוסים שנאלצו לצאת אל "הרעה" ומקשים לחזור אל "היפה". כי: "המברר היפה מן הרעה, שוב חוזר ומברר". כאן, לא מצאנו את אזכור פסוק הקטרוג "מה נשתנו אלו מאלו (גם לא את הפסוק "לקחת לו גוי מקרב גוי"), אבל זו התשובה לקטרוג האפשרי: בבקשה, הדלת פתוחה. ראו בהמשך פרשה ו בשיר השירים רבה את המשל של ר' שמואל בר נחמן על הפרדס שמסר המלך לבנו: "בזמן שבנו עושה רצונו, היה המלך מחזיר ורואה איזו נטיעה יפה בעולם, והיה עוקרה ומביאה ושותלה בתוך אותו הפרדס, ובזמן שלא היה בנו עושה רצונו, היה המלך רואה איזו נטיעה יפה בתוך הפרדס ועוקרה". גויים המצטרפים לעם ישראל הם שבח לישראל.

אלו עובדי עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות. אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים! מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם? "צרי ואויבי ... המה כשלו ונפלו" - אתה מוצא מנין ימות החמה שס"ה ומנין ימות "השטן" שס"ד. שכל ימות השנה השטן מצוי לקטרג וביום הכפורים אינו מקטרג. אמרו ישראל לפני הקב"ה: "אם תחנה עלי מחנה" של אומות העולם - "לא יירא לבי". "אם תקום עלי מלחמה" של סמא"ל - "בזאת אני בוטח" שהבטחתי "בזאת יבא אהרן אל הקדש".¹¹

מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור כ – בכל צרתם לו צר

"יענך ה' ביום צרה". באיזה יום? ביום שהכל מודים בו שהוא יום צרה לעליונים ולתחתונים, יום שאפילו מלאכי השרת יראים ממנו ... אומות העולם אומרים "כי גדול היום ההוא מאין כמוהו" (ירמיה לז), וישראל אומרים על ידי דוד: "יענך ה' ביום צרה", שהוא יום צרה לעליונים ולתחתונים. והקב"ה אומר לאומות העולם: בואו ודונו עם בניי בני ישראל, שנאמר: "קרבו ריבכם יאמר ה' הגישו עצמותיכם יאמר מלך יעקב" (ישעיה מא כא), והן אומרים ריבוננו של עולם, מי יבא בדין עם ישראל קוזמוטמוריסין?¹² והוא אומר אני כביכול, שנאמר אל ישראל הוא נותן עוז ותעצמות לעם (תהלים סח לו), ואומות העולם אומרים וכי משוא פנים יש בדבר, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים וכו'.¹³

מסכת סנהדרין דף צח עמוד ב - בימות המשיח

וכן אמר רבי יוחנן: ייתי ולא איחמיניה.¹⁴ אמר ליה ריש לקיש: מאי טעמא? אילימא משום דכתיב: "כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש" (עמוס ה יט) - בוא ואראך דוגמתו בעולם הזה: בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סְנָטָר¹⁵ - דומה כמי שפגע בו ארי, נכנס לעיר פגע בו גבאי - דומה כמי שפגעו דב, נכנס לביתו ומצא בניו ובנותיו מוטלין ברעב - דומה כמי שנשכו נחש.¹⁶ אלא, משום דכתיב: "שְׁאֲלוּ נָא וְיָאוּ אִם־יִלְדֹךָ זָכָר מִדּוֹעַ רְאִיתִי כְּלִגְבָר יְדִיו עַל־חַלְצָיו פִּי־לְדָה וְנִהְפְּכוּ כְּלַפְנֵימִי לְיִרְקוֹן" (ירמיה לו ו) - מאי "ראיתי כל גבר"? אמר רבא בר יצחק אמר רב: מי שכל גבורה שלו.¹⁷

¹¹ קטרוג מיוחד של אומות העולם הוא בימי הסליחות והכפרה. ראו דרשות מקבילות של מוטיב זה בשיר השירים רבה ח ח, מדרש תהלים (בובר) מזמור טו, מדרש הגדול בראשית יב א פרשת לך לך ועוד. מה פשר 'הסבב השנת' הזה שפעם בשנה ישראל "לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחין זקנם ואוכלין ושותין ושמים, יודעין שהקב"ה עושה להן ניסים. (ירושלמי ראש השנה פרק א הלכה ג)?" מה פשר הביטחון הזה בסליחה הקולקטיבית ומעין אוטומטית הזו? חז"ל אמנם הבחינו בארבעה חלוקי כפרה (יומא פו ע"א, ירושלמי יומא ח ז), החל מעבירה על מצוות עשה, דרך לא תעשה, ועד חילול השם, אבל בא הדרשן והופך את הקערה על פיה ואומר: "אחות לנו קטנה - אלו ישראל. רבי עזריה בשם רבי יהודה ב"ר סימון: לעתיד לבוא עתידין כל שרי אומות העולם באין ומקטרגין את ישראל לפני הקב"ה ואומרים: רבש"ע, אלו עבדו עבודת כוכבים ואלו עבדו עבודת כוכבים, אלו גילו עריות ואלו גילו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים! מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין? אמר להם הקב"ה: אחות לנו קטנה - מה קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין על ידו, למה? שהוא קטן. כך כל מה שישיראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן, בא יום הכפורים ומכפר עליהם, שנאמר: כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא ט"ז). וצריכים אנו לדרשות גימטרייה על ס"ד ושס"ה על מנת להפקיע את השטן המקטרג מיום הכיפורים. וישראל זקוקים להשוואה עם ילד קטן על מנת לפתוח מעגל חדש של לכלוך וכפרה. האזכור של הילד הקטן תורם, לצד ראש השנה ויום כיפור, את בר המצווה בו הילד מקבל עליו עול תורה ומצוות וכלשון המדרש "מה קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין בידו עד שיגדל". התורה אינה מציינת אירוע כזה אבל עם ישראל קיבל על עצמו ציון דרך בו הקטן נכנס למעגל הכפרה השנת.

¹² קוזמוטמוריסין או קוזמוקטור, הוא מיוונית "אלוהי העולם", מלך מלכי המלכים. ראו על פרעה שמות רבה ה יד, סנהריב במדבר רבה כג יד ועוד.

¹³ והתשובה שם היא בצדקה שעשו ישראל שקבלו את התורה, בדומה לדרשה ברות רבה פתיחתא א לעיל. אבל בקטרוג על עם ישראל יש חידוש. דרשה זו כורכת את הקטרוג על עם ישראל עם המוטיב שהקב"ה כביכול אינו אובייקטיבי ומזמן כך את עצמו עם גורלם של בני ישראל שהם "מלכי העולם". ראו הדף [לבנת הספיר](#) וכן [צרתם של ישראל](#). ראו גם הדרשות שהקב"ה ירד עם בני ישראל לטומאת מצרים וכאשר פדה את עם ישראל "לעצמו הוא פדה". ראו בדף [אשר פדית גויים ואלוהינו](#). מנגד, ובפרט אם חזרנו ליציאת מצרים, אי אפשר שלא להזכיר כאן את המדרש הידוע על מעשה ידי טובעים בים. ראו מסכת מגילה דף י עמוד ב: "אמר רבי יוחנן: מהו שכתוב: ולא קרב זה אל זה כל הלילה? - בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקב"ה: מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?" ודין מורחב בנושא זה בדף [מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?](#) האם לפנינו התנגשות דעות וערכים (ודרשות)? לאו דווקא. הקב"ה אכן קשר כביכול את גורלו עם גורל עם ישראל, ירד עמם למצרים וגם נפדה עמהם. ובכל מקום בו משתק סניגורם של ישראל, הקב"ה תופש את מקומו. אך זה בתנאי שבני ישראל אינם שוכחים שגם אומות העולם הם יצירי כפיו של הקב"ה.

¹⁴ יבוא המשיח ולא אראנו. זאת, משום שבעיקבא דמשיחא, היינו בחבלי המשיח, יהיו מלחמות גדולות (גוג ומגוג), צרות גדולות וזמנים קשים..

¹⁵ שומר מטעם השלטונות שדורש תשלום או משנה גבולות של השדות. ראו רש"י ושטיינזלץ על הדף.

¹⁶ ריש לקיש טוען שכבר היום מצבנו רע מאד, אז מה יש לירוא ולחשוש מחבלי משיח!

¹⁷ היינו הקב"ה.

ומאי "ונהפכו כל פנים לירקון"? אמר רבי יוחנן: פמליא של מעלה ופמליא של מטה. בשעה שאמר הקב"ה: הללו מעשה ידי והללו מעשה ידי, היאך אאבד אלו מפני אלו? אמר רב פפא, היינו דאמרי אינשי: רהיט ונפל תורא ואזיל ושדי ליה סוסיא באורייה.¹⁸

שיר השירים רבה פרשה ב "אני חבצלת השרון" – ירדו כולם לגיהנום?

אמר ר' אלעזר המודעי: עתידים שרי אומות העולם לעתיד לבא, שיבואו לקטרג את ישראל לפני הקב"ה ואומרים: רבש"ע, אלו עבדו עבודת כוכבים ואלו עבדו עבודת כוכבים, אלו גילו עריות ואלו גילו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים! מפני מה אלו יורדין לגיהנום ואלו אין יורדין? והקב"ה משיב להם ואומר: אם כן הוא, ירדו כל העמים עם אלהיהם לגיהנום! זהו שכתוב: "כִּי כָּל הָעַמִּים יִלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וְאֶנְחֵנוּ יַלְדָּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד" (מיכה ד ה). אמר ר' ראובן: אילו לא היה הדבר כתוב אי אפשר לאומר. כביכול "כִּי בָּאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט" (ישעיהו טו טו). "ה' שופט" אין כתיב כאן אלא "נשפט". הוא שאמר דוד ברוח הקדש: "גַּם כִּי אֶלְדָּ בְּגִיא צַלְמוֹת לֹא אֵירָא רַע כִּי אֶתָּה עֹמְדִי" (תהלים כג יד).¹⁹

מסכת שבת דף נה עמוד א - בתוך עם ישראל פנימה

אמר ליה רבי זירא לרבי סימון: לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא. אמר ליה: לא מקבלי מינאי. אמר ליה: אף על גב דלא מקבלי - לוכחינהו מר, דאמר רבי אחא ברבי חנינא: מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה, דכתיב: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵינוּ יְעַבְרָ בְּתוֹךְ הָעֵיר בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהִתְוַיַּתְּ תָּו עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ" (יחזקאל ט ד) אמר לו הקב"ה לגבריאל: לך ורשום על מצחן של צדיקים תינו של דיו, שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. ועל מצחם של רשעים תינו של דם, כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה. אמרה מדת הדין לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, מה נשתנו אלו מאלו? אמר לה: הללו צדיקים גמורים, והללו רשעים גמורים. אמרה לפניו: ריבוננו של עולם, היה בידם למחות ולא מיחו! אמר לה: גלוי וידוע לפני, שאם מיחו בהם - לא יקבלו מהם. אמרה לפניו: ריבוננו של עולם, אם לפניך גלוי - להם מי גלוי? והיינו דכתיב: "זָקֵן בַּחֹר וּבְתוֹלָה וְטָף וְנָשִׁים תִּהְיֶינָה לְמִשְׁחִית וְעַל כָּל אִישׁ אֲשֶׁר עָלָיו הַתָּו אֵל תִּגְשׁוּ וּמִמֶּקְדָּשֵׁי תַחֲלוּ" (שם ו), וכתיב: "וַיִּחַלוּ בְּאֲנָשִׁים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר לִפְנֵי הַבַּיִת" (שם). תני רב יוסף: אל תקרי מקדשי אלא מקודשי - אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו.²⁰

מחלקי המים

¹⁸ כבר הקדשנו דף לנושא זה בדברינו [יבוא ולא אראנו](#) וכאן רק נעיר בתמצית. ראו פירוש המיוחס לרש"י על הדף שמבאר: "רהיט ונפיל תורא ואזיל ושדי סוסיא באורייה - כשרץ השור ונפל מעמידן סוס במקומו באבוסו (באורוותו) מה שלא היה רוצה לעשות קודם מפלתו של שור, שהיה חביב עליו שורו ביותר, וכשמתרפא השור היום או למחר ממפלתו, קשה לו להוציא סוסו מפני השור לאחר שהעמידו שם. כך הקב"ה, כיון שראה מפלתן של ישראל נותן גדולתו לעובדי כוכבים, וכשחוזרים ישראל בתשובה ונגאלין קשה לו לאבד עובדי כוכבים מפני ישראל". במילים פשוטות, כאשר בימות המשיח מבקשים להחזיר את הגדולה לישראל, קשה הדבר לפני פמליא של מעלה (הקב"ה והמלאכים) ופמליא של מטה (עם ישראל, חכמי ישראל?) ופניהם מוריקות (בשל הקטרוג "היאך אאבד אלו מפני אלו?") קשה להעביר את הסוס שמילא את מקומו של השור בזמן שזה לא תיפקד - שניהם משרתים את האיכר. הוא הקב"ה במשל סוף דבר, ר' יוחנן מעדיף שלא להיות נוכח בימות המשיח, לא בגלל צרות פיסיות אלא משום שקשה לפני הקב"ה להחזיר את עם ישראל, הנמשל לשור, למקומו המקורי. ריש לקיש שמבין שמדובר בצרות פיסיות, לא מפחד מימות המשיח ואולי יסבור כשמואל שאומר: "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד" (סנהדרין צט ע"א).

¹⁹ כבר נדרשנו לדרשה זו של ר' אלעזר המודעי בדברינו [אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר](#). ראו הדיון שם. האם זהו שלב נוסף אחרי הצלמות, אחרי "בצרתם לו צר" ואחרי הרעיון שהקב"ה פדה את עצמו ממצרים? לא נראה! הרעיון שבעקבות קטרוג שרי אומות העולם הקב"ה עצמו נשפט ויורד עם עם ישראל לגיהנום הוא קיצוני למדי. אלא אם נאמר שהגיהנום הוא נקודת מבחן מי יתכלה בו ומי ישרוד. ראו הנוסח במדרש תהלים (בובר) מזמור א: "אמר רבי אלעזר המודעי: לעתיד לבא באין כל שרי אומות העולם ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו: ריבוננו של עולם, מה נשתנו ישראל משאר אומות? אלו עובדי עבודה זרה, ואלו עובדי עבודה זרה, אלו שופכי דמים, ואלו שופכי דמים, אלו מגלי עריות, ואלו מגלי עריות. הללו יורדין לגיהנום והללו אין יורדין? אמר להם הקב"ה: אם כן תרד כל אומה ואומה ואלהיה עמה לגיהנום ותבדוק את עצמה, וגם ישראל ילכו ויבדקו את עצמם. משיבים ישראל ואומרים לפני הקב"ה: אתה הוא סיכוינו ואתה הוא סברנו, אין לנו מובטח אלא אתה. אם רצונך עבור אתה בראשינו. ואומר להם הקב"ה: אל תיראו שכולכם לובשי שני, זה ברית מילה שנאמר: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים". ואע"פ כן אני אלך עמכם שנאמר: "כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד (מיכה ד ה)". הגיהנום הוא סמל לתקופה קשה והמבחן הוא אם העם נשאר נאמן לאלוהיו גם בעתות משבר.

²⁰ אבל היה בידם למחות ולא מחו ועל זה נענשו. מנגד, במדרש תנחומא סימן ז פרשת משפטים סימן ז הקב"ה חוזר ומלמד סניגוריה על הצדיקים שלא מחו: "אמרה מדת הדין לפני הקב"ה: רבש"ע, מה נשתנו אלו מאלו? אמר לה: הללו צדיקים גמורים הם והללו רשעים גמורים. אמרה לפניו: רבש"ע, היה בידם למחות ולא מיחו! אמר לה: גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא קבלו מהן". ראו הדף [הוכח תוכיח את עמיתך](#) בפרשת קדושים, שם הרחבנו במצוות התוכחה בהלכה ובאגדה, כולל מתי מצוה להוכיח ומתי יש לחדול. עפ"י הכלל: "כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע" (גמרא יבמות סה ע"ב). כך או כך, כאן מדובר בחשבון פנימי של עם ישראל ...

מים אחרונים 1: לכל קטרוג מסוג "הללו והללו" או "אלו ואלו", יש תשובה 'מקומית': משבועת האבות ועד עיסוק הבנים בתורה – מיציאת מצרים, דרך הכפרה השנתית ביום כיפור, ועד ימות המשיח. אך המנעד הרחב של המוטיב, העובדה שהוא חוזר במספר כה רב של מקורות המתייחסים לאירועים ולצמתים רבים ומגוונים בתולדות עם ישראל, אומר דרשני! מה פשר קטרוגים חוזרים ונשנים אלה על אי מוסריותו של עם ישראל "בעיני אלהים ואדם"? מי הוא שטוען, וכנראה די מצליח בטיעונו, שאין בעצם שום הבדל מוסרי בין בני ישראל והגויים, שאין שום סיבה נראית לעין לבחירה בעם ישראל ואין שום תוצאה נראית לעין של בחירה זו? האם השרשרת מתארכת משום שעם ישראל שורד ומתקיים לאורך ההיסטוריה ובכל דור קם מקטרג חדש שעושה שימוש בטיעוני קודמו, או שבעצם הכל ביקורת פנימית – תוכחת הדרשן לקהל שומעיו, כבגמרא שבת לעיל - תוכחה שאינה מיועדת לאזניים זרות?²¹ לאזכור מוטיב זה במספר כה רב של 'אירועים' בתולדות עם ישראל חייבת להיות סיבה! יש כאן בעיה מהותית של מעמד עם ישראל בקרב אומות העולם. בנוסף לדיכוי הפיסי והנפשי שעם ישראל עבר לדורותיו, עליו להתמודד גם עם טיעונים רוחניים-תיאולוגיים!

עד שיגיעו הצעותיהם ופירוניהם של שואבי המים, נתנחם בפסוק הבא מספר ישעיהו ופירוש רש"י עליו. ראו ישעיהו פרק כז פסוק ה: "או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי". מפרש רש"י שם: "שלום יעשה לי - ממדת הדין שלא יוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו". ופירוש רד"ק עומד על כפילות הלשון שבפסוק ומסביר: "שלום יעשה לי - הכפל לחזק השלום שלא תהיה עוד מלחמה בין האל ובין ישראל והוא זמן הישועה".

מים אחרונים 2: בהמשך למוטיב הצדקה (הצידוק) של עם ישראל שקבלו את התורה (רות רבה פתיחתא א לעיל), מן הראוי להזכיר את האגדה שבראש מסכת עבודה זרה שאומות העולם מתחרטים (כביכול) על כך שלא קבלו את התורה וטוענים כלפי הקב"ה: "רבש"ע, כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוה, כמו שעשית לישראל?", ועוד הם טוענים: "ישראל שקיבלוה היכן קיימוה?". והקב"ה מנסה אותם במצוות סוכה שהיא "מצוה קלה", אך כשהשמת יוצאת "והקדוש ברוך הוא מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז, וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא". ראו שם.,

²¹ או אדרבה, לרומם רוחו בא הדרשן. כי באמת, לנוכח מצבו השפל והירוד של עם ישראל לאורך רוב הזמן, מי הם הגויים שיבואו ויתלוננו לפני הקב"ה שהוא מעדיף את עם ישראל?